

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2023. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2023.6.29>

УДК 314.1/331.5

В. С. Медведєв,

к. е. н., викладач кафедри менеджменту організацій,

Національний університет «Львівська політехніка»

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7377-5401>

ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНОГО ТОВАРОВИРОБНИКА ЯК ВЕКТОР ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

V. Medvedyev,

PhD in Economics, Lecturer of the Department of Management of Organizations,

Lviv Polytechnic National University

PROTECTION OF THE NATIONAL PRODUCER AS A VECTOR FOR SOLVING THE DEMOGRAPHIC PROBLEM

Демографічна катастрофа, спричинена воєнними діями, значно погіршує можливості для повоєнного відновлення розвитку економіки України. Демографічний колапс навіть до початку воєнних дій, був викликаний зокрема неефективними підходами регуляційної політики. Системні економічні чинники примушували їхати з країни молодих, освічених людей, які не в змозі були знайти в Україні роботу та реалізуватись у обраній професії. Такі демографічні процеси були наслідком повної незахищеності українських виробників та внутрішнього ринку від іноземних товарів.

Автор висвітлює взаємозв'язок між демографічними та економічними чинниками, зокрема, яким чином вільна торгівля, яка базується на принципах абсолютних та відносних переваг, здійснює вплив на демографічні процеси. У статті звертається увага до причин протекціонізму як фактору, що порушує принципи вільної торгівлі, та необхідність для України протидіяти протекціонізму інших країн шляхом захисту власного товаровиробника.

Захист національного виробника, зокрема через скритий протекціонізм, використовується усіма європейськими державами для створення робочих місць у наукоємних галузях із великою доданою вартістю. Люди, конкуруючи за робочі місця, переїжджають у ті країни, які можуть такі робочі місця забезпечити. Країни, у свою чергу, конкурують за людей, які згодні жити в даній країні, сплачувати податки, народжувати дітей. Людські ресурси все більше стають джерелом багатства та добробуту країни.

Ідеї відкритих ринків і принципів вільної торгівлі забезпечують загальні вигоди для усіх країн за умови, якщо жодна з країн не порушує таких принципів. Однак по відношенню до українських товарів інші країни застосовують протекціоністські заходи, зокрема скриті, вимагаючи від України зовсім відмовитись від протекціонізму. Захист національного виробника в Україні в таких умовах вирівнює умови для вітчизняних підприємств у порівнянні із іноземцями.

The demographic catastrophe caused by military actions significantly worsens the possibilities for the post-war recovery of Ukraine's economics. The demographic collapse, even before the start of hostilities, was caused in particular by ineffective regulatory policy approaches. Systemic economic factors forced young, educated people who were unable to find work in Ukraine and realize themselves in their chosen profession to leave the country. Such demographic processes were the result of complete insecurity of Ukrainian producers and the domestic market from foreign goods.

The author highlights the relationship between demographic and economic factors, in particular, how free trade, which is based on the principles of absolute and relative advantages, influences demographic processes. The article draws attention to the causes of protectionism as a factor that violates the principles of free trade, and

the need for Ukraine to counteract the protectionism of other countries by protecting its own producer.

Protection of the national producer, in particular through hidden protectionism, is used by all European states to create jobs in knowledge-intensive industries with high added value. People, competing for jobs, move to those countries that can provide such jobs. Countries, in turn, compete for people who are willing to live in this country, pay taxes, and give birth to children. Human resources are increasingly becoming the source of a country's wealth and well-being.

The author considers approaches to defining well-being as a factor contributing to positive demographic trends. Such factors of the country's well-being as the level of consumption, investments, financing of public expenditures, the level of unemployment and the parity of exports and imports are related to the number of the population and its economic activity, especially the youth.

The ideas of open markets and the principles of free trade ensure common benefits for all countries, as long as no country violates these principles. However, in relation to Ukrainian goods, other countries apply protectionist measures, in particular hidden ones, demanding that Ukraine completely abandon protectionism. Protection of the national producer in Ukraine in such situation equalizes the conditions for domestic enterprises in comparison with foreigners.

Ключові слова: демографічна криза, захист українського товаровиробника, вільна торгівля, абсолютні та відносні переваги

Keywords: demographic crisis, protection of the Ukrainian producer, free trade, absolute and relative advantages.

Постановка проблеми

Демографічна криза, спричинена воєнними діями, значно погіршує можливості для повоєнного відновлення розвитку економіки. Проте демографічне середовище ще до початку воєнних дій відображало неефективні підходи у регуляційній політиці. Так за довоєнний 2021 р. за даними статистики населення України скоротилось на 421 тис. осіб, за 2020 р. - на 314 тис. осіб. Системні економічні чинники примушують їхати з країни молодих, освічених

людей, які не в змозі знайти в Україні роботу та реалізуватись у обраній професії.

Такі демографічні процеси є наслідком повної незахищеності українських виробників та внутрішнього ринку від іноземних товарів.

Без захисту національного виробництва Україна програє у конкуренції за робочі місця, за людей, які би хотіли жити та працювати в Україні, за молодь та дітей, які народжуватимуться в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Демографічні проблеми в Україні привертають постійну увагу науковців.

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАН Елла Лібанова зауважує, що зростання смертності через війну, зниження народжуваності та міграція населення можуть призвести до того, що населення до 2030 року скоротиться до 35 млн. осіб – і це ще оптимістична оцінка. Але швидке скорочення населення України та його старіння відбувалось ще до повномасштабної війни [1].

Аналіз професора El Colegio de Mexico Хосе Мігеля Гузмана [2] показує, що демографічні проблеми в Україні з'явилися ще до війни. Перед повномасштабним вторгненням РФ демографічна криза в Україні, спричинена російською анексією Криму та окупацією частини Донбасу, а також еміграцією та низьким рівнем народжуваності, призвела до скорочення населення більш ніж на 26% протягом 1990-2022 років. В Україні мала кількість дітей та молодих людей порівняно із старшим поколінням. Це означає, що менше жінок досягатимуть репродуктивного віку в наступні кілька років.

У публікації Міжнародної організації з міграції від ООН "Міграція в Україні: цифри і факти" (2021 р.) [3], зазначено, що панівним мотивом трудової міграції залишається прагнення задовольнити матеріальні потреби сім'ї: заробітки в Україні чи не найнижчі в Європі (вдесятеро нижчі, ніж в Німеччині, у 5,5 рази, ніж в Італії та Іспанії, в 3–3,5 рази, ніж в Португалії, Чехії, Польщі).

Водночас чверть тих, хто задумується про еміграцію, пов'язує з нею кращі можливості для самореалізації. Відсутністю перспектив в Україні пояснювали намір мігрувати 17% опитаних у 2019 р. і 25% у 2020 р.

У даній статті описуються зв'язки між демографічними та економічними чинниками, зокрема, яким чином вільна торгівля, яка базується на принципах абсолютних та відносних переваг, здійснює вплив на демографічні процеси.

В економічній теорії під абсолютною перевагою (Absolute advantage) розуміється здатність підприємця, компанії або країни зробити більшу кількість якісного продукту, використовуючи однакоvu, певну кількість ресурсів. Перевага у виробництві певних товарів і послуг може бути досягнута за рахунок сприятливих природних та кліматичних умов, дешевизною і легкодоступністю сировини, особливими знаннями і навичками у виробництві товарів та іншими особливими факторами виробництва. Поняття абсолютної переваги було покладено в основу теорії абсолютних переваг Адама Сміта, що отримала визнання в XVIII столітті [4].

Д. Рікардо розвинув ідеї А. Сміта в роботі «Початки політичної економії та оподаткування» в 1817 р. та доказав, що принцип абсолютних переваг є лише окремим випадком більш загального правила та обґрунтував теорію порівняльних (відносних) переваг. Класик політекономії вважав, що країна підвищить свою міжнародну конкурентоспроможність, якщо сконцентрує ресурси на щонайефективніших виробництвах та експортуватиме їх товари на світові ринки [5].

Теорії абсолютних та порівняльних переваг, а також похідні від них теорії, зокрема модель наукомісткої спеціалізації, обґрунтовують об'єктивність спеціалізації індустріально розвинутих країн на виробництві та експорті наукомістких і технологічно-складних товарів, а країни, що розвиваються, мають спеціалізуватися на виробництві та експорті переважно ресурсномістких товарів [6].

Постановка завдання

Завданням статті є:

- висвітлення взаємозв'язку між демографічними та економічними чинниками, зокрема, яким чином вільна торгівля, яка базується на принципах абсолютних та відносних переваг, здійснює вплив на демографічні процеси;
- привернення уваги до причин протекціонізму як фактору, що порушує принципи вільної торгівлі, та необхідність для України протидіяти протекціонізму інших країн шляхом захисту власного товаровиробника.

Виклад основного матеріалу

У аналітичній довідці ООН [7] зазначено, що Україна ще до воєнних дій була серед країн-лідерів за темпами скорочення населення. На скорочення населення впливали низький коефіцієнт народжуваності, високий рівень смертності та постійне зростання рівня зовнішньої міграції.

Повоєнне відновлення країни неможливе без зміни підходів до забезпечення роботою молодих людей, які готові жити та працювати в Україні за гідного рівня винагороди та можливостей для самореалізації.

Факти масового виїзду людей у пошуках роботи за кордоном показують неспроможність вітчизняної економіки забезпечити необхідний рівень добробуту. Наслідком є те, що люди, які виїжджають з України через брак роботи, платять податки для іншої країни, докладають додану вартість до споживання та створення внутрішнього продукту, народжують наступні покоління, які у свою чергу вкладають свій внесок у іноземну економіку. Економічні чинники створюють демографічні негаразди, які у свою чергу призводять до ще більших економічних проблем.

Як зазначає Василь Воскобійник, президент Всеукраїнської асоціації компаній з міжнародного працевлаштування, Європейські країни зацікавлені в тому, щоб до них приїжджали люди працездатного віку, які швидко адаптуватимуться, вивчатимуть мову, шукатимуть роботу. І тому ті країни, які

зараз допомагають нам перемогти, стануть нашими головними конкурентами після закінчення військових дій у боротьбі за робочі руки [8].

Конкуренція всередині України через неможливість отримати гідну роботу змінює мотивацію людей у бік народження однієї дитини або ненародження взагалі – незрозуміло, як виростити дитину, і чи завтра не буде втрачена робота, за якою прийдеться їхати в іншу країну.

Для вирішення власних демографічних проблем інші країни використовують захист національного виробника – для створення робочих місць у наукоємних галузях із великою доданою вартістю. Люди, конкуруючи за робочі місця, переїжджають у ті країни, які можуть такі робочі місця забезпечити. Країни, у свою чергу, конкурують за людей, які згодні жити в даній країні, народжувати дітей, бути носіями мови, культури, сплачувати податки.

Без захисту національного виробника Україна очевидно програє у цій боротьбі.

Необхідно зазначити, що не тільки митні обмеження, а і будь-які інші скриті протекціоністські заходи країн щодо підтримки своїх підприємств порушують принцип вільної торгівлі. Такі дії надають перевагу власному експорту задля зайняття певної частки ринку, після чого ефект масштабу створює додаткову вартісну перевагу своїх товарів над іншими, і це компенсує витрати на першочергові протекціоністські заходи.

Наприклад, високий рівень скритого протекціонізму в Німеччині та Польщі забезпечується сертифікацією, ліцензуванням для недопущення іноземців на свій ринок, допомогою на створення робочих місць, дешевими кредитами та прямими субсидіями для виробників, загальною розвинутістю економік, які потребують менших початкових інвестицій у нові заводи та продукти.

Показовим є приклад скритого протекціонізму із білоруськими МАЗами, які ще до воєнного стану масово закуповувались українськими містами. МАЗ був конкурентоздатним по ціні та за відсутності вимог до місцевої складової постійно вигравав державні тендери. Навіть у Львові, де мер позиціонує себе

прихильником усього українського, МАЗів було закуплено більше, ніж вітчизняних автобусів [9].

Низька ціна МАЗів забезпечувалась низкою заходів, які проводив уряд Білорусі.

Зокрема уряд РБ напряду інвестував у МАЗ значні кошти – до 500 млн. грн. [10], компенсував половину відсотків з отриманих кредитів [11], надавав податкові пільги та міжнародні гарантії новозбудованим заводам МАЗу [12]. При цьому всьому сам завод МАЗ за даними своєї консолідованої фінзвітності був збитковим (у 2018 р. – збитки становили біля 40 млн. дол. США; 2017 р. – біля 20 млн. дол.; 2016 р. – біля 41 млн. дол., 2015 р. - біля 49 млн. дол.). Збитки свідчать про занижене ціноутворення, що веде до демпінгу по цінах на усіх ринках, зокрема в Україні.

Подібна ситуація на ринку міського транспорту України зараз спостерігається у відношенні турецьких виробників.

Україна без захисту вітчизняних підприємств опинилась в програшній ситуації, адже інші країни проводять заходи на підтримку своїх підприємств.

Проти концепції протекціонізму виступають прихильники вільної торгівлі, яка зокрема базується на принципах абсолютних та відносних переваг. Вільна торгівля забезпечує найменшу втрату ресурсів при виробництві продукції у країні, яка має об'єктивні конкурентні переваги – кліматичні умови, корисні копалини, плодючі землі, а також певний рівень технологічної спеціалізації, що забезпечує ефект масштабу.

Якщо розглядати вільну торгівлю з точки зору теорії ігор, загальний вигравш максимізується при відсутності будь-яких торгових бар'єрів між країнами. Саме це є основним аргументом прихильників вільної торгівлі. Тобто за інших рівних відсутність бар'єрів збільшує загальносвітовий добробут, витративши менші ресурси усієї світової спільноти на виробництво.

Але в ситуації, коли окрема країна порушує принципи вільної торгівлі, вона отримує значно більшу вигоду, ніж ті, які таких принципів дотримуються –

по аналогії до дилеми в'язнів, коли найбільшу особисту (але не загальну) вигоду можна отримати, "підставивши" колегу.

Оцінка того, яка країна більше чи менше порушила принципи вільної торгівлі провівши протекціоністські заходи і тим самим отримавши найбільшу вигоду, ускладнюється впливом скритих протекціоністських заходів.

Такі заходи як додаткова сертифікація та ліцензування, допомога на створення робочих місць, дешеві кредити та прямі субсидії для виробників, дешеві енергоносії, інвестиції у інфраструктуру здійснюють не менший вплив на можливість експорту продукції, ніж прямі митні обмеження.

Особливо країни намагаються підтримувати зайнятість на своїх високотехнологічних підприємствах. Потреба у освічених технічних працівниках визначає рівень зайнятості в освіті, що у свою чергу визначає загальний рівень технологічного розвитку країни. Фактично боротьба іде за кожен освічену працездатну одиницю.

Важливим моментом, який зазвичай не враховується при розгляді принципів абсолютних та відносних переваг (при їх очевидних позитивних сторонах), є демографічний чинник.

Спеціалізація країни у високотехнологічній області надає можливість зайнятості більшої кількості людей. Чим більша додаткова вартість (яка як раз і складається із людської праці на кожній додатковій ділянці виробничого ланцюжка), тим більше працівників можна задіяти на своїх підприємствах, на своїй території.

Це веде до позитивної міграційної динаміки, можливості залучати молодь у демографічних процесах, можливості виховувати дітей у своїй культурі і традиціях.

Торгівля ресурсами на відміну від торгівлі кінцевими високотехнологічними виробами, не потребує значної кількості працівників, не створює значну додану вартість, не забезпечує зайнятість і спрямованість на технологічну освіченість суспільства.

Саме це є основним стимулом для протекціоністської політики, яку проводять більшість країн. Навіть покарання від Світової організації торгівлі (СОТ) за порушення принципів вільної торгівлі відходить на задній план в порівнянні із бажанням національних урядів забезпечити збільшення кількості співгромадян, які мають відповідну освіту та є адаптованими до культурних і традиційних особливостей даної країни.

Розвиток Інтернету, а з ним і можливостей доступу до інформації, сприяє тому, що саме людські ресурси стають найдорожчим джерелом багатства країни.

Прикладне значення для ситуації, що розглядається, має визначення добробуту, як фактора, який сприяє позитивним демографічним тенденціям. Добробут визначається як забезпеченість населення держави, соціальної групи або класу, сім'ї, окремої особистості матеріальними, фінансовими, соціальними і духовними благами [13].

Добробут нерозривно пов'язаний із соціальними факторами: рівнем зайнятості, демографічними чинниками, стабільним курсом валюти.

Оцінка добробуту лише через вплив на ВВП або прибуток від торгівлі є суперечливою, оскільки опускаються інші вагомні чинники [14]:

- рівень безробіття,
- інфляція,
- споживання всередині країни.

Наприклад, експерти Едінбурзької бізнес-школи ставлять добробут (W) у залежність від внутрішнього споживання (C), інвестицій організацій (I), державних видатків всередині країни (G), рівня безробіття (U), інфляції (INF) та відповідності між експортом та імпортом (Budget Surplus):

$$W = C^{0.6} I^{0.2} G^{0.2} - U^2 - INF^3 - 10 | \text{Budget Surplus} |$$

Усі складові цієї "формули економічного щастя" прямо чи непрямо пов'язані із кількістю та економічною активністю населення. Саме наявні люди, а особливо молодь, забезпечують споживання, інвестиції, можливість фінансування державних видатків через сплату податків. І навпаки, високий рівень безробіття значно знижує добробут країни. Відповідність експорту та імпорту забезпечує загальну технологічність економіки. Для кожної країни імпорт товарів визначається потребами у ресурсах та сучасних технічних виробках. Підтримка власного виробництва з одного боку знижує залежність від імпорту іноземних товарів, з іншого – за рахунок більшого експорту дозволяє безболісно отримувати більше імпортих технологічних новинок.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Демографічний колапс в Україні навіть до початку воєнних дій, був викликаний зокрема неефективними підходами регуляційної політики. Протидіяти виїзду молоді з країни можливо лише надавши молодим людям роботу, матеріально забезпечивши народження дітей та перспективу самореалізації.

Захист національного виробника, зокрема через скритий протекціонізм, використовується усіма європейськими державами для створення робочих місць у наукоємних галузях із великою доданою вартістю. Люди, конкуруючи за робочі місця, переїжджають у ті країни, які можуть такі робочі місця забезпечити. Країни, у свою чергу, конкурують за людей, які згодні жити в даній країні, сплачувати податки.

Людські ресурси стають основним джерелом багатства та добробуту країни, за співгромадян ведеться боротьба, зокрема за право виховувати дітей на власній території, у своїй культурі і традиціях.

Ідеї відкритих ринків і принципів вільної торгівлі забезпечують загальні вигоди для усіх країн за умови, якщо жодна з країн не порушує таких принципів. Однак по відношенню до українських товарів інші країни

застосовують протекціоністські заходи, зокрема скриті, вимагаючи від України зовсім відмовитись від протекціонізму. Захист національного виробника в Україні в таких умовах вирівнює умови для вітчизняних підприємств у порівнянні із іноземцями.

Література

1. Україні загрожує демографічна криза: як скорочується чисельність населення. Електронний ресурс: slovoidilo.ua, URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/31/infografika/suspilstvo/ukrayini-zahrozhuye-demohrafichna-kryza-yak-skorochuyetsya-chyselnist-naselennya/> (дата звернення: 31.05.2023).
2. Хосе Мігель Гузман. Демографічна трагедія України: другий голодомор? Електронний ресурс: ЕП. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/> (дата звернення: 31.05.2023).
3. Міграція в Україні: цифри і факти. Електронний ресурс. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf
4. Савельєв Є.В. Міжнародна економіка: теорія міжнародної торгівлі.[підручник для магістрантів з міжнародної економіки і державної служби] / Є.В. Савельєв. – Тернопіль: Економічна думка, 2001. – 504 с.
5. Стоянова О. Є. Теоретичні основи дослідження міжнародної конкурентоспроможності національної економіки. Вісник харківського національного університету імені в. Н. Каразіна, 2016.
6. Кононенко Я.В. Концепції ефективності зовнішньої торгівлі. Вісник НТУ «ХПІ». 2013. № 24 (997).
7. Україна серед країн-лідерів за темпами скорочення населення. Електронний ресурс: Я і Закон, URL: <https://yaizakon.com.ua/ukrayina-sered-krayin-lideriv-za-tempami-skorochennya-naselennya/> (дата звернення: 31.05.2023).

8. Пшеничний П. Грошові перекази йдуть у "мінус". Чому скорочується надходження валюти від українців з-за кордону. Електронний ресурс: Delo.ua, URL: <https://delo.ua/finance/grosovi-perekazi-idut-u-minus-comu-skorocujetsya-nadходzennya-valyuti-vid-ukrayinciv-z-za-kordonu-418011/> (дата звернення: 31.05.2023).

9. Савицька В. МАЗи розбрату. Чому Львів закупляв білоруські автобуси. Електронний ресурс: tvoemisto.tv, URL: https://tvoemisto.tv/news/za_mazy_biloruskogo_vyrobnytstva_lviv_sprachuvatyme_s_hche_rik_115175.html/ (дата звернення: 31.05.2023).

10. В развитие МАЗа планируется вложить около \$500 млн. Електронний ресурс: belta.by, URL: <https://www.belta.by/economics/view/v-razvitie-maza-planiruetsja-vlozhit-okolo-500-mln-semashko-249009-2017/> (дата звернення: 31.05.2023).

11. Тишкевич І. Чудеса кредитування: чому в Україні побільшає товарів з Білорусі. Електронний ресурс: facenews.ua, URL: <https://www.facenews.ua/columns/2018/320226/> (дата звернення: 31.05.2023).

12. Як з нуля запустити потужний завод із виробництва моторів – всього за 8 місяців. Історія "МАЗ-Вейчай". Електронний ресурс: probusiness.io, URL: https://probusiness.io/special_project/6068-kak-s-nulya-zapustit-moshchnyy-zavod-po-proizvodstvu-motorov-vsego-za-8-mesyacev-istoriya-maz-veychay.html/ (дата звернення: 31.05.2023).

13. Економічні основи соціальної роботи: навчальний посібник для студентів вищих. Навч. Закладів / Т. С. Пантелєєва, Г. А. Червякова. - М .: Видавничий центр «Академія», 2007. - С. 70.

14. Локалізація виробництва – єдиний вектор розвитку України. URL: <https://www.kvsz.com/index.php/en/component/k2/item/2521-lokalizatsiia-vyrobnytstva-iedynyi-vektor-rozvytku-ukrainy/> (дата звернення: 31.05.2023).

References

1. slovoidilo.ua (2022), “Ukraine is threatened with a demographic crisis: how the population is shrinking”, available at: <https://www.slovoidilo.ua/2022/12/31/infografika/suspilstvo/ukrayini-zahrozhuye-demohrafichna-kryza-yak-skorochuyetsya-chyselnist-naselennya/> (Accessed 31.05.2023).
2. Huzman, K.M. (2022), “The demographic tragedy of Ukraine: the second Holodomor?”, available at: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/06/28/688487/> (Accessed 31.05.2023).
3. IOM Ukraine (2021), “Migration in Ukraine: figures and facts”, available at: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf (Accessed 31.05.2023).
4. Savel'iev, Ye.V. (2001), Mizhnarodna ekonomika: teoriia mizhnarodnoi torhivli [International economy: theory of international trade], Ekonomichna dumka, Ternopil', Ukraine.
5. Stoianova, O.Ye. (2016), “Theoretical basics of research of the national economy’s international competitiveness”, Visnyk kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V.N. Karazina, vol. 5, pp. 108-111.
6. Kononenko, Ya.V. (2013), “Concepts of foreign trade efficiency”, Visnyk NTU «KhPI», vol. 24 (997).
7. Ya i Zakon (2021), “Ukraine is among the leading countries in terms of rates of population decline”, available at: <https://yaizakon.com.ua/ukrayina-sered-krayin-lideriv-za-tempami-skorochennya-naselennya/> (Accessed 31.05.2023).
8. Pshenychnyj, P. (2023), “Money transfers go into the "minus". Why is the inflow of currency from Ukrainians from abroad decreasing”, available at: <https://delo.ua/finance/grosovi-perekazi-idut-u-minus-comu-skorocujetsya-nadxodzennya-valyuti-vid-ukrayinciv-z-za-kordonu-418011/> (Accessed 31.05.2023).

9. Savyts'ka, V. (2020), “Ointments of discord. Why did Lviv buy Belarusian buses”, available at: https://tvoemisto.tv/news/za_mazy_biloruskogo_vyrobnystva_lviv_sprachuvatyme_s_hche_rik_115175.html/ (Accessed 31.05.2023).
10. belta.by (2017), “About \$500 million is planned to be invested in the development of MAZ”, available at: <https://www.belta.by/economics/view/v-razvitie-maza-planiruetsja-vlozhit-okolo-500-mln-semashko-249009-2017/> (Accessed 31.05.2023).
11. Tyshkevych, I. (2018), “Miracles of lending: why goods from Belarus are increasing in Ukraine”, available at: <https://www.facenews.ua/columns/2018/320226/> (Accessed 31.05.2023).
12. probusiness.io (2018), “How to start a powerful motor factory from scratch - in just 8 months. History of "MAZ-Weichai"”, available at: https://probusiness.io/special_project/6068-kak-s-nulya-zapustit-moshchnyy-zavod-po-proizvodstvu-motorov-vsego-za-8-mesyacev-istoriya-maz-veychay.html/ (Accessed 31.05.2023).
13. Pantelieieva, T.S. and Cherviakova, H.A. (2007), *Ekonomichni osnovy sotsial'noi roboty* [Economic foundations of social work], Akademiia, Moscow, Russia.
14. Medvediev, V. (2020), “Localization of production is the only vector of Ukraine's development”, available at: <https://www.kvsz.com/index.php/en/component/k2/item/2521-lokalizatsiia-vyrobnystva-iedynyi-vektor-rozvytku-ukrainy/> (Accessed 31.05.2023).

Стаття надійшла до редакції 07.06.2023 р.